

Groene School

tussen hemel en aarde

Hoe worden we een Groene School?
Handreiking voor de christelijke basisschool.

Zoveel moois

HEERE, onze Heere, hoe machtig is Uw Naam op de hele aarde!
U Die Uw majesteit getoond hebt boven de hemel.
Uit de mond van kleine kinderen en zuigelingen
hebt U een sterk fundament gelegd, *)
omwille van Uw tegenstanders,
om de vijand en wraakzuchtige te laten ophouden.
Als ik Uw hemel zie, het werk van Uw vingers,
de maan en de sterren, die U hun plaats gegeven hebt,
wat is dan de sterveling, dat U aan hem denkt,
en de mensenzoon, dat U naar hem omziet?
Toch hebt U hem weinig minder gemaakt dan de engelen
en hem met eer en glorie gekroond.
U doet hem heersen over de werken van Uw handen,
U hebt alles onder zijn voeten gelegd:
schapen en runderen, die allemaal, en ook de dieren van het veld,
de vogels in de lucht en de vissen in de zee,
al wat over de paden van de zeeën gaat.
HEERE, onze Heere, hoe machtig is Uw Naam op de hele aarde!

Psalm 8 – HSV

**) Uit de mond van jonge kinderen en van zuigelingen hebt U voor Uzelf lof tot stand gebracht.
(Deze vertaling is eveneens mogelijk volgens Mattheüs 21: 16b) De jongste kinderen vinden we doorgaans het meest kwetsbaar. Maar kwetsbare mensen kunnen overeind blijven en standhouden, zo wil deze Psalm ons aangeven, als zij steeds God alle lof en eer geven die Hem toekomt. Ook als het gaat om de natuur, het milieu, de schepping.*

Er is zoveel moois dat de Heere God gemaakt heeft. Zoveel moois om verantwoord te gebruiken. Wij mensen hebben daarbij een grote verantwoordelijkheid gekregen om voor al dit moois te zorgen, het te bewerken, te bewaren, verantwoord te cultiveren, te beheren en in de goede zin van het woord ook te beheersen. Denk bij dit laatste bijvoorbeeld heel eenvoudig aan snoeien. Vergeet bij dit alles niet te genieten van zoveel moois dat God gemaakt heeft. Hoe majestueus is het heelal, zijn de bergen en de oceanen. Hoe ingenieus zitten de natuurwetten, DNA, en al die verschillende planten, dieren en mensen in elkaar. En dat alles hangt letterlijk en figuurlijk aan elkaar met woorden, met het Woord, met communicatie en relaties. Zelfs bomen communiceren op hun eigen wijze met elkaar, via hun wortelstelsel, schimmelstelsel (het “wood wide web”) en geuren. Dat bomen met elkaar communiceren zijn we nog maar recent aan het ontdekken en onderzoeken.
HEERE, onze Heere, hoe machtig is Uw Naam op de hele aarde!

Inhoud

Inleiding – pag. 4	
1. Waarom een groene school?	– pag. 5
2. De drie kanten van duurzaamheid	– pag. 6
3. De Groene-School-lay-out	– pag. 7
4. De acht Groene-School-Thema's	– pag. 10
5. Leerstof & Methode-onderzoek	– pag. 13
6. Werkwijze	– pag. 14
7. Onderzoekende houding	– pag. 15
8. De aarde bewerken en bewaren	– pag. 17

Inleiding

De toon is gezet met Psalm 8. In deze handreiking is gekozen voor de verbinding tussen Schepper en schepping, tussen de Bijbel en de natuur, tussen een christelijke basisschool en een groene school.

Deze handreiking voor christelijke scholen om aan de slag te gaan met het thema Groene School en Duurzaamheid, wil vooral een praktische handreiking zijn voor de meer orthodox-christelijke scholen. Scholen die de Bijbel, Gods Woord, als grondslag hebben waarop heel het schoolleven is gebouwd.

Hoe de verschillende toekomstscenario's er ook uit mogen zien volgens wetenschappers, de motivatie om een Groene School te worden, komt niet voort uit onderzoeken met allerlei verschillende interpretaties, maar uit het begin van het Bijbelboek Genesis, waar God mensen schiep en de mensheid (ieder mens groot en klein) van meet af aan "de grote groene opdracht" geeft om de aarde te bewerken en te bewaren.

"Groen gedrag" op het niveau van de eigen verantwoordelijkheid, hoeft niet heel erg veel geld, tijd of inspanning te kosten. Iedereen kan iets bedenken en doen om "groen gedrag" te ontwikkelen binnen de eigen mogelijkheden als kind, moeder, vader, juf of meester. Daar kan iedere school haar steentje aan bijdragen. Daarom is de Groene-School-leus: Climate-change? Be(e) the change!

Oftewel: Klimaatverandering? Wees de verandering!

Nog anders gezegd: De aarde bewerken en bewaren, begint bij jezelf.

En het mooie is: Wie daar nog niet mee is begonnen, kan vandaag nog beginnen!

Het voorstel in deze handreiking is om twee keer minimaal een week per schooljaar met een schoolbreed groen thema bezig te zijn, waarbij iedere leerling op het eigen niveau meer kennis krijgt, zich vaardigheden eigen maakt en een steeds "groenere houding" ontwikkelt. En dat bij voorkeur met relatief weinig inspanning en zo veel mogelijk ingepast en aansluitend bij de eigen reeds gekozen methodieken. Want het basisonderwijs heeft vaak de neiging om te veel hooi op de vork te nemen.

In het Hebreeuws is er één woord voor zowel woord als daad: *dabar*. Je luistert als je ook de daad bij het woord voegt. Voor kerken, maar ook christelijke scholen, die zijn voortgekomen uit de reformatie en willen vasthouden aan "de vijf sola's", ligt dit op het gebied van het tonen van "onze dankbaarheid", zoals de Heidelbergse Catechismus dit verwoordt. Ook op groen gebied mogen we daarom zout en licht zijn. Bederfwerend en aan het licht brengend. En tegelijk ook smaakmakers en licht-brengers. Vooral deze laatste functies van zout en licht mogen ook niet worden vergeten.

Hoewel deze handreiking dus vooral praktisch wil zijn, ontkomen we er niet aan de motivatie om een Groene School te worden, toe te lichten vanuit de Bijbel. Sterker nog, daar willen we ook helemaal niet aan ontkomen, omdat deze motivatie uitlegt waarom we niet in allerlei politiek gekleurde toekomstscenario's mee wensen te gaan, maar ons daarentegen willen gronden in het eeuwenoude en tegelijk eeuwige – dus ook in de toekomst relevante – Woord van God.

Het Greenteam van de Rehobothschool – Katwijk aan Zee

1. Waarom een Groene School?

Vanuit onze christelijke identiteit mogen we:

1. leven in **verbondenheid** met onze Schepper, met elkaar en met de natuur.
2. onszelf inzetten voor **liefdebetoon** richting mensen (waaronder geduldig samenwerken en samenleven) en richting de hele aarde (we kweken liefde voor de natuur).
3. vanuit **verantwoordelijkheid** de aarde bewerken en bewaren.
4. (leren) **genieten** van de schepping met alle aanwezige biodiversiteit, verwondert raken over hoe alles in elkaar zit en met elkaar samenhangt, en de Schepper daarbij alle eer geven.

We zijn ons ervan bewust dat dit om verdere uitleg en onderbouwing vraagt, maar houden het hier even bij de vier waarden verbondenheid, liefdebetoon, verantwoordelijkheid en genieten, die voortkomen uit de christelijke kernwaarden geloof, hoop en liefde. We verwijzen voor een samenhangende uitleg en motivatie graag naar het uitgebreide laatste hoofdstuk uit deze handreiking. Zie dit als de bijsluiter bij deze handreiking.

Als een christelijke school kans ziet een bijdrage te leveren aan de verinnerlijking van de genoemde vier waarden van de Groene School bij de leerlingen die aan haar zorg en begeleiding zijn toevertrouwd, dan heeft deze school kans gezien een bijdrage te leveren aan de zorg voor deze aarde, alsook aan een praktische invulling van het christen-zijn in deze wereld en in deze tijd.

2. De drie kanten van Duurzaamheid

Duurzaamheid dreigt een containerbegrip te worden en meer en meer politiek gekleurd. Daar liggen overtuigingen aan ten grondslag die het wereldbeeld, het mensbeeld en het Godsbeeld van mensen raken. Vragen als “Ben ik medeverantwoordelijk voor de afvalstoffen van de industrieën in de Europese Unie, omdat ik er in woon?” of “Zijn mensen in staat de aarde en het milieu te redden?” zijn vaak aanleiding tot oeverloze discussies. Daar willen we als basisschool niet in verzanden. We kiezen ervoor om het klein en behapbaar te houden, door ons te concentreren op die vormen van duurzaamheid waar de directe eigen verantwoordelijkheid ligt en waar directe invloed op uitgeoefend kan worden. Door zowel de volwassenen in de school als de leerlingen in de school.

Er worden veelal drie vormen van duurzaamheid onderscheiden, voortkomend uit “de drie P-s” (“Triple P” of “Triple Bottom Line”) die zorgen voor duurzaamheid. Zodra een harmonieus evenwicht tussen People, Planet en Profit is gevonden, is er sprake van duurzaamheid:

- **People: Sociale duurzaamheid**, welzijn, zoals het stimuleren van diversiteit en inclusiviteit, terugdringen van kinderarbeid, en het voorkomen van onderbetaling en extreme overuren.
- **Planet: Ecologische duurzaamheid**, biodiversiteit, milieubescherming, natuurbehoud, maar ook dierenwelzijn en gentech.
- **Profit: Economische duurzaamheid**, welvaart, ontwikkeling, innovatie, maar ook een eerlijke prijs voor de boer en het voorkomen van belastingontduiking.

Steeds meer zien we de 4^e en 5^e “P” eraan toegevoegd worden: **Partnership** (samenwerking) en **Peace** (zonder vrede kunnen duurzame activiteiten maar moeilijk tot uitvoer worden gebracht). Hoewel ook hieraan een bepaald wereld-, mens- en Godsbeeld ten grondslag ligt, zorgt deze indeling er wel voor dat we enigszins grip kunnen krijgen op het begrip duurzaamheid. In deze handreiking kiezen we, gezien de hiervoor genoemde uitgangspunten, voor de nadruk op “Planet”, oftewel de ecologische duurzaamheid.

De aangeleerde kennis, vaardigheden en houding met betrekking tot het milieu of de planeet aarde, kunnen, gegrond in Bijbelse principes, ervoor zorgen dat gaandeweg de schoolcarrière van kinderen en het ontdekken van de eigen talenten en gaven, ook “People” en “Profit” meer binnen de eigen cirkel van invloed komen te liggen.

Tegelijk denken we dat de grondprincipes die onder de duurzame begrippen “People” en “Profit” liggen, beter tijdens de godsdienstlessen en burgerschap (waaronder relationele- en seksuele vorming) aan bod kunnen komen. We hebben het dan bijvoorbeeld over diversiteit, inclusiviteit, rechtvaardigheid, waarheid, trouw, vertrouwen, vrede, relaties, samenleven en samenwerken, delen, matigheid (de maat weten te houden vanuit zelfbeheersing), geloof, hoop en liefde.

3. De Groene-School-lay-out

Om richting de kinderen van de school een officieel tintje te geven aan het feit dat de hele school bezig is om groen gedrag te ontwikkelen, hebben we als Greenteam Groene School een logo, vlaggen, een predicaat (“bordje bij de deur”), slogan en merksymbool in de vorm van een bijtje bedacht.

Groene-School-lay-out verplicht te gebruiken?

Zodra meerdere scholen aansluiten bij ons initiatief, vragen we de door ons ontwikkelde Groene-School-lay-out te gebruiken. Het is niet verplicht, er liggen ook geen rechten op het gebruik van de Groene-School-lay-out, maar we zouden het wel heel bijzonder vinden als er een herkenbare Groene-School-beweging op gang zou komen bij geestverwante christelijke scholen.

De illustraties, posters en het predicaat zijn gratis online op te vragen via

directie.rehobothschool@prohles.nl De ontwerpen voor de vlaggen kunnen ook gratis worden toegezonden.

De illustraties en vlaggen zijn voor ons uitgewerkt en gedrukt bij WoodyDesign te Veenendaal. Daar kan uiteraard ook het eigen schoollogo op de posters worden gedrukt. Alles tegen een schappelijke prijs. De posters zijn dan kwalitatief heel veel beter dan een kleurenkopie uit de schoolprinter.

Het Groene-School-logo

Het logo is vanzelfsprekend groen. Het symbool van de Groene-School is een stijlvolle boom geworden met allerlei associaties:

- a) De “top drie van alles wat leeft” die het meest genoemd worden in de Bijbel: God, mensen en... bomen. De bomen nemen op één of andere manier een belangrijke plaats in.
- b) Eetbare gewassen en boomvruchten zijn in Genesis de eerste gaven van God aan de mensen. In het bijzonder “de boom des levens”. “Nakomelingen” van deze boom, komen terug in Openbaring 21. Deze bomen hebben geneeskragtige bladeren en geven maandelijks twaalf verschillende soorten vruchten.
- c) De boom uit het logo bestaat uit drie personen die hun handen naar boven toe uitsteken. Hun drie hoofden kunnen eveneens gezien worden als vrucht. Zo is ieder mens geroepen om vrucht te dragen, zodat anderen (en in dit geval ook de natuur) daar de vruchten van kunnen plukken.
- d) Verder heeft de boom bladeren. Bladeren en vruchten. Zoals een boom er in de nazomer uitziet. Vlak voordat er geoogst wordt.
- e) Aan de voet van de boomstam is een golfje te zien. De boom is “geplant aan waterstromen”. Zoals de boom in Psalm 1 in de eerste drie verzen wordt vergeleken met een mens: “Welzalig de man die niet wandelt in de raad van de goddelozen, die niet staat op de weg van de zondaars, die niet zit op de zetel van de spotters, maar die zijn vreugde vindt in de wet van de HEERE en Zijn wet dag en nacht overdenkt. Want hij zal zijn als een boom, geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft op zijn tijd, waarvan het blad niet afvalt; al wat hij doet, zal goed gelukken.”

De Groene-School-Vlag en het predicaat Groene School

Het verdient aanbeveling met het schoolteam vast te stellen wanneer de Groene-School-vlag uit mag en wanneer de bordje “Wij zijn een Groene School” bij de schooldeur mag worden opgehangen. Wij zouden zeggen, bij voorkeur aan het eind van het invoertraject. Dat kan een jaar of twee jaar zijn. Of concreter, zoals bijvoorbeeld als er vier Groene-School-activiteiten, waaronder twee schoolprojecten, zijn afgerond en gepresenteerd aan alle leerlingen en ouders. We verwachten dat het stimulerend onder leerlingen werkt als het behalen van de Groene-School-vlag in het vooruitzicht wordt gesteld. Misschien is het behalen van de vlag wel een mooie gelegenheid om er een feestelijk moment van te maken op het plein, waarbij de Groene-School-vlag voor het eerst gehesen wordt en het bordje onthuld.

Vervolgens kan bij iedere projectweek de vlag een week lang hangen en de beachflag(s) bij de ingang of bij een Groene-School-activiteit worden neergezet.

Het merksymbool: de honingbij.

Wij noemen het merksymbool en niet mascotte. Een mascotte wordt doorgaans geassocieerd met het bijgeloof dat de aanwezigheid van de mascotte geluk brengt. Maar daar waar geloof is, is geen ruimte voor bij-geloof, dus vandaar het alternatief “merksymbool”.

De plaatjes van de bijen die we gebruiken zijn niet helemaal natuurgetrouw. De facet-ogen ontbreken en bijen hebben, zoals alle insecten, zes poten. Het gaat er ons vooral om dat het naar ons idee aansprekend is voor kinderen.

Over het algemeen komt de honingbij er goed af bij mensen en ook in de Bijbel. De bij staat vaak symbool voor hard werken, duidelijke structuren, een heldere taakverdeling en gemeenschapszin. Het opslaan van honing voor de winter getuigt van verantwoordelijkheid en planmatigheid. De bij staat ook voor ruimte en vrijheid, omdat de bij zich in alle vrijheid in de lucht kan bewegen. De bij staat eveneens symbool voor de vermenigvuldiging van vele planten en bomen alsook het feit dat bomen en struiken door de bijdrage van bijen überhaupt vrucht kunnen dragen. Bijen zorgen voor de bevruchting van vele plantensoorten. Zonder bijen wordt het leven op aarde ingewikkeld.

De slogan: Climatechange? Bee the change!

Het motto, de missiezin, de slogan van de Groene School is bewust gekozen in het Engels. En dat niet alleen vanwege het wereldwijde karakter van klimaatveranderingen of milieubehoud. Ook niet alleen omdat op alle basisscholen lesgegeven wordt in Engels. Het zinnetje klinkt ons inziens beter in het Engels dan in het Nederlands en is ook in het Engels korter dan in het Nederlands. En verder kan het "woordgrapje" met "Be" en "Bee" worden uitgehaald, zodat direct de link mij de honingbij wordt gelegd. Door de betekenis "Klimaatverandering begint bij jezelf" in de slogan te leggen, wordt tevens een directe link gelegd met de eigen verantwoordelijkheid, gekoppeld aan de eigen mogelijkheden. Daar moet de focus op liggen en niet op (het steeds maar weer bespreken van) het grootste effect of de voldoende uitkomsten. Dat laatste vraagt doorgaans internationale politieke keuzes en dat zijn meestal langdurende processen.

Bijen weten daarentegen als geen ander dat alle kleine beetjes helpen en dat die beetjes alleen effect hebben door samenwerking:

Voor een pot honing van 500 gram, moeten bijen 40.000 kilometer vliegen. Alle kilometers opgeteld, vliegen honingbijen dus vrijwel één keer de wereld rond voor één pot honing van 500 gram. De bijen moeten daarvoor 60.000 keer vliegen om nectar naar de bijenkorf te brengen. Er is ongeveer 2,5 kilo nectar nodig voor 500 gram honing. Bijen moeten daarvoor 6.000.000 bloemen bezoeken. Als één bij dit alleen zou verzamelen, dan zou de bij er 2000 dagen over doen. Zodra deze bij de klus met 1000 korfgenoten uitvoert, is de bij met twee dagen klaar. In een kast zitten echter nog veel meer haalbijen, dus er wordt dagelijks een veelvoud hiervan verzameld.

4. De Groene-School-thema's

Bij de acht thema's kwam het Greenteam van de Rehobothschool al brainstormend op de volgende deelonderwerpen. Vul zelf naar hartenlust aan. Zie het als ideeën.

1. Biodiversiteit

- Schoonheid van de schepping
- Planten (soorten), dieren (rassen) , mensen (één ras)
- Klimaat
- Natuurgebieden
- Ecosystemen, samenhang
- Discover nature, natuurwetten, proefjes, onderzoek
- Milieuvervuiling en -behoud en het effect op de biodiversiteit

2. Vervoer & Voetafdruk

- Auto, Fiets, Lopen (relatie met gezondheid)
- Openbaar vervoer, vliegen
- Vervoer van de toekomst
- Schone lucht & CO2-uitstoot
- Klimaatneutraal vervoer
- Ecologische voetafdruk (leerling kan stapjes zetten: vervoer, energiegebruik, eten & drinken, afval) Tool op <https://voetafdruktest.wwf.nl>

3. Energie

- Fossiele energie
- Windenergie
- Zonne-energie
- Blauwe energie
- Aardwarmte-energie
- Bio-brandstof
- Kernenergie
- Energie via/uit waterstof

4. Planten

- Vergroening in en rondom de school
- Zuurstofrijke planten (aandachtspunt dan wel: verzorging in vakanties; het nut is nauwelijks bewezen, maar staat wel heel Groen.)
- Tuinieren
- Moestuin
- Tiny Forest (<https://www.ivn.nl/aanbod/tiny-forest>)
- Zaaïen, Groeien & bloeien, Oogsten; Je oogst wat je zaait.
- Biodiversiteit

- “Zuurstof-planten”
- Plantaardig en dierlijk voedsel

5. Water

- Watercyclus (Verdamping, neerslag, rivieren/kanalen/zeeën/grondwater)
- Verschijningsvormen van water: vast (ijs/sneeuw), vloeibaar (water), gasvormig (damp/stoom)
- Wolken en weer
- Waterwinning en waterzuivering
- Verdeling (over de aarde), overstromingen, droogte
- Besparing
- Water drinken (heel gezond; uiteraard uit een eigen fles)
- Zoet en zout water (en brak water)
- Zeestromingen
- Zee, plastic soep, schone zee en schoon strand

6. Voedsel, kleding, onderdak, spullen

- Verantwoord inkopen; herkomst producten
- Koken en bakken “from scratch”
- Matigheid
- Tweede handskleding
- Moderne slavernij
- Dierenwelzijn & dierenmishandeling
- Verpakking & verspilling
- Gebouwen & inrichting

7. Wonen & Omgeving (Directe omgeving)

- Onderdak / Schoolgebouw & Plein
- Ventilatie, CO₂, verwarming
- Besparing, isoleren, A-E-code
- Toiletverfrissers (zonder drijfgas)
- Zonnepanelen
- Vergroenen schoolplein
- Tiny Forest (Vergroenen omgeving, biodiversiteit, samenwerking)

8. Afval & Recycling

- Restafval
- Plastic
- Papier
- Bio-afval
- Batterijen / cartridges
- Zwerfafval & restafval
- Tweede-hands speelgoed, boeken, kleding (Tip: “Kleedjesmarkt” op school.)

DE GROENE REHOBOTH SCHOOL
Ruimte voor Leren & Leven!

5. Leerstof- en methode-onderzoek

Als een natuurmethode en/of methode voor wereldoriëntatie wordt gebruikt op school, kan het zinvol zijn dat het Greenteam methode-onderzoek doet en lessuggesties verzamelt. Als een methode wordt gehanteerd, zijn er veelal in dezelfde periode van het schooljaar dezelfde soort thema's in verwerkt in de verschillende groepen. Als hier ook nog eens Groene-School-thema's aan gelinkt kunnen worden, is het vermoedelijk het meest effectief om gezamenlijk een overkoepelend thema te kiezen dat ook voor een groot deel of helemaal al in de methode aan de orde komt in de meeste groepen.

Het volgende in te vullen schema kan daarbij handig zijn:

Groep 3

Lesnr + thema uit de methode:	Link met Groene-School-thema:	(Overkoepelende) Doelen:	Begrippen/ Deel-onderwerpen:	Praktijkideeën Internetlinks

Groep 4

Lesnr + thema uit de methode:	Link met Groene-School-thema:	(Overkoepelende) Doelen:	Begrippen/ Deel-onderwerpen:	Praktijkideeën Internetlinks

Etc.

De groepen 1 en 2 hebben meestal geen methode. Voor hen kan de eerste kolom vervallen.

Groep 1/2

Groene-School-thema:	(Overkoepelende) Doelen:	Begrippen/ Deel-onderwerpen:	Praktijkideeën Internetlinks

Het schema dat we gebruiken op de Rehobothschool, met vele internetlinks, kan gratis worden opgevraagd.

6. Werkwijze

De volgende werkwijze kan worden gehanteerd. Zo kan met in verhouding een minimum aan extra inspanning maximaal resultaat worden gehaald.

0. Er is ieder schooljaar een “Greenteam”, dat in ieder geval bestaat uit een aantal gemotiveerde teamleden die deze schooltaak op zich hebben genomen, de groene doelen voor ogen houdt en de Groene-School-thema’s warm houdt in de school. De Groene School wordt bespreekbaar, geborgd en zichtbaar. Vergeet daarbij niet de communicatie met ouders. Het Greenteam kan ook uitgebreid worden met ouders en leerlingen. En in sommige gevallen kunnen ook (tijdelijk) buurtbewoners zitting hebben in het Greenteam.
1. Er worden voor het eerstvolgende schooljaar twee groene themaweken gepland, waarbij een thema door de hele school heen aan de orde komt.
2. Het Greenteam kiest, al dan niet na overleg met de rest van het team, voor een groen thema voor de eerstvolgende themaweek. Zij houden hierbij waar mogelijk rekening met wat er in de methode(s) aan de orde komt en welk thema op dat moment actueel zou kunnen zijn.
3. In twee bouwvergaderingen of teamvergaderingen (kan ook in één vergadering) waar, voor wat betreft de uitwerking van het groene thema, de bouwen gedurende het groene-thema-bespreekpunt even apart vergaderen, worden twee brainstormsessies gehouden: a) Aan welke deelonderwerpen kun je allemaal denken bij het gekozen thema? En b) Wat kunnen we er vrij eenvoudig allemaal “bij slepen” om het thema zo aantrekkelijk mogelijk te maken in de groepen? De volgende vragen worden daarbij gesteld: Wat nemen we mee uit de methode? Wat is er online beschikbaar, passend en aantrekkelijk? Hoe introduceren we het thema? (Kan ook met de hele school, bijvoorbeeld op het plein met een passend lied en een stukje drama van een paar leerkrachten.) Is er een gastles te organiseren? Wat kunnen de leerlingen doen, ontdekken, onderzoeken, leren? Kunnen andere vak- en vormingsgebieden betrokken worden? Hoeveel lessen kunnen we en zullen we geven in de themaweek? Leidt het thema in de hogere groepen tot een samenvatting, waar de leerlingen een toets over krijgen? Zo ontstaan globale lesontwerpen, waar als bouw en school samen aan is gewerkt tijdens de voorbereiding op het thema.
4. Per groep worden de lessen meer concreet uitgewerkt en voorbereid.
5. De lessen worden gegeven. Als er in kleine groepjes is gewerkt aan verschillende deelonderwerpen, dan ligt het voor de hand dat er een presentatieles is gepland waarbij de verschillende groepjes hun resultaten delen met de rest van de groep. Dat kan zo kort of uitgebreid mogelijk als passend is. Resultaten en foto’s kunnen gedeeld worden met ouders, bijvoorbeeld via de ouderapp.
6. Groepsresultaten worden gedeeld. Iedere leerkracht voegt aan het eind van het project één of twee pagina’s toe aan een online powerpointpresentatie (of vergelijkbaar presentatieprogramma die door het Greenteam is “klaargezet” middels een lege presentatie met een passende lay-out) met resultaten, foto’s en heel korte tekst.
7. De week na het schoolbrede groene project, wordt in iedere groep de presentatie door de groepsleerkracht op het digibord gepresenteerd, zodat iedere leerling in grote lijnen kennis kan nemen van wat er in de andere groepen is gebeurd. Het Greenteam deelt de presentatie aan het eind van de week (in pdf-vorm) met de ouders van de school via de ouderapp of website.

7. Onderzoekende houding

Een onderzoekende houding van leerlingen maakt deel uit van de vaardigheden voor de 21^e eeuw, meer specifiek als onderdeel van het ontwikkelen van het creatieve denken. Creëren is een gave van God en hierin zien we ook het beeld van God weerspiegeld. Met dat verschil dan dat wij mensen niet in staat zijn om vanuit niets iets te creëren.

Juist ook bij het uitwerken van de verschillende thema's van de Groene School, kunnen aspecten van het ontwikkelen van een onderzoekende houding mooi ingepast worden.

Voor een onderzoekende houding zijn een aantal aspecten van belang, die veelal bij kinderen van nature al aanwezig zijn, mits zij gemotiveerd zijn (geraakt):

- Willen begrijpen
- Willen bereiken
- Willen delen
- Willen vernieuwen
- Willen weten
- Kritisch willen zijn

Er is geen stappenplan om een onderzoekende houding te krijgen, maar als de leerkracht bij het voorbereiden van de les(sen) de genoemde aspecten voor een onderzoekende houding er in kan verwerken, draagt dit zeker bij aan het ontwikkelen van een onderzoekende houding. Stapje voor stapje vormen deze aspecten samen de houding die bijdragen aan de "eco-opvoeding". Hieronder worden de genoemde aspecten nog wat verder uitgewerkt om e.e.a. nog iets concreter te maken:

- **Nieuwsgierig zijn/ willen weten/ je dingen afvragen.**
Graag willen weten wat er achter een probleemsituatie schuilgaat en positief tegenover het doen van onderzoek staan. Het stellen van vragen betekent niet dat er direct een antwoord moet worden gegeven, maar het zet een leraar en leerlingen aan tot dieper nadenken.
- **Een open houding/ op zoek naar eigen veronderstellingen/ oordeel kunnen uitstellen.**
Een onderwerp vanuit een open vizier bekijken en niet vanuit een vooraf ingenomen standpunt of enkel vanuit een eigen referentiekader.
- **Kritisch zijn: is het wel zo? / Zaken in twijfel durven trekken om duidelijkheid te krijgen.**
De kwaliteit en inhoud van informatie kritisch beschouwen en contrasterende opvattingen vergelijken.
- **Willen begrijpen/ tot inzicht willen komen/ willen doorgronden.**
De persoonlijke intentie en gedrevenheid hebben om een situatie beter te kunnen begrijpen door een dieper inzicht en daarnaar te kunnen handelen. Graag nieuwe dingen willen leren binnen de onderwijspraktijk.
- **Bereid zijn tot perspectiefwisseling.**
Een situatie vanuit meer kanten bekijken om zodoende tot een gedegen en gefundeerd inzicht te kunnen komen.
- **Distantie nemen van routines / vraagtekens bij het vanzelfsprekende / gebaande paden durven verlaten / eigen richting durven kiezen.**
Vanuit een kritische houding een eigen richting durven kiezen en niet vanzelfsprekend door te gaan op het welbekende pad. Dit alles uiteraard binnen Bijbelse grenzen.
- **Gerichtheid op bronnen/ willen voortbouwen op eerdere opvattingen en ideeën.**

Proberen om nieuwe kennis en inzichten te verkrijgen door gebruik te maken van verschillende bronnen. Het kan daarbij zowel gaan om schriftelijke bronnen gebaseerd op wetenschappelijke inzichten als om kennis en ervaringen van andere personen.

- **Gerichtheid op zeker weten/ goede bronnen willen gebruiken/ nauwkeurig willen zijn.** Betrouwbare bronnen kunnen selecteren om correcte en nauwkeurige informatie te verkrijgen.
- **Willen delen met anderen/ onderdeel willen zijn van leergemeenschappen.** Gegevens of informatie kunnen generaliseren door nieuw verkregen inzichten te delen met anderen (collega's, ouders, leerlingen, de wetenschap). Het is essentieel om deze informatie uit te wisselen, om de kloof tussen de wetenschap en de onderwijspraktijk te verkleinen.

Vormen van onderzoekend leren in de klas:

- **Open-ended:** dit houdt in dat in de les vragen van leerlingen centraal staan. De inhoud van de les wordt niet (alleen) door de leerkracht bepaald. Leerkrachten stimuleren leerlingen om zelfstandig onderzoek te doen naar eigen onderzoeksvragen.
- **Project-based:** dit houdt in dat leerkrachten projecten ontwerpen op basis van vragen die spelen in de klas onder de leerlingen.
- **Begeleid:** dit wordt ook wel 'teacher centered' genoemd, de docent bepaalt de onderzoeksvragen en de begrippen die geleerd moeten worden.

Eenvoudig stappenplannetje in de praktijk:

- In de voorbereiding van de les kijkt de leerkracht welke theorie/lesstof de kinderen aangeboden krijgen.
- De leerkracht zoekt naar aanknopingspunten in de lesstof naar de actualiteit en ecologische opvoeding. Is er een centrale "onderzoeksvraag" die de nieuwsgierigheid triggert?
- Tijdens het lesgeven van de lesstof biedt de leerkracht een aantal van de verdiepende aspecten van een onderzoekende houding ten behoeve van de ecologische opvoeding toe. Dit kan eenvoudig door het benoemen van deze aanknopingspunten en een gesprek daarover te hebben. Inbreng en ervaringen van kinderen is hierbij belangrijk. Als ondersteuning van het gesprek kan de leerkracht relevant beeldmateriaal laten zien en vervolgens opdrachten/werkbladen/delen van de methode aanbieden.
- Welke werkvormen worden gehanteerd?
- Kunnen er aan het eind van de les of lessenserie leerlingen of groepjes leerlingen resultaten presenteren aan de rest van de groep? Op welke manier(en)?

8. De aarde bewerken & bewaren

De aarde bewerken & bewaren

De motivatie om een Groene School te worden, ligt in Genesis 2: 15 waar de eerste mensen de opdracht van God krijgen om de aarde, beginnend bij de hof van Eden, te bewerken en te onderhouden. Zo staat het tenminste in de Herziene StatenVertaling. Te bouwen en te bewaren, zo vertaalt de StatenVertaling. In deze handreiking hanteren we “bewerken en bewaren”, omdat het volgens de NBG-vertaling van 1953 zo ook kan en omdat het prettig klinkt in het Nederlands.

De Milieubeweging

Alle mensen bij elkaar die zich inzetten voor het milieu, natuurbehoud, etc. noemen we hier “de milieubeweging”, maar het moge duidelijk zijn dat het hier om een nogal gemêleerd gezelschap gaat. Eenieder doet dat doorgaans vanuit de eigen overtuiging. Een deel vanuit het geloof in de God van de Bijbel. Zonder het direct politiek gekleurd te maken, kunnen we grofweg stellen dat er twee uitersten zijn bij de diverse overtuigingen:

- Enerzijds een te negatieve overtuiging dat de mens volledig verantwoordelijk is voor alle destructieve processen op de aarde. In zekere zin is dat ook zo. Daarover later meer. De oorzaak zoekt men echter bij de machtsverhoudingen in deze wereld en de oplossing is dan dat de rijke landen een zeer groot deel van hun rijkdom dienen af te staan aan de armere landen, om het financieel mogelijk te maken de aarde te gezamenlijk te redden. Deze insteek heeft doorgaans een sterk politieke lading.
- Anderzijds een te positieve overtuiging dat de mens in staat is om de aarde te redden, doordat steeds nieuwe technische uitvindingen worden toegepast. Deze insteek heeft doorgaans een sterk technologische kant.

Beide uitersten kunnen ons inziens niet met Bijbelse principes worden ondersteund.

De aarde bewerken & bewaren begint met rust en bezinning

In een paar grote streken gaan we door de eerste drie hoofdstukken en hoofdstuk negen van Genesis heen, omdat we hier reeds duizenden jaren de motivatie tot de actieve aandacht voor ecologische

duurzaamheid kunnen vinden. Vervolgens kijken we naar het nu, zoals de Bijbel hierover spreekt. Want daar ligt de motivatie om hulp in te roepen, omdat we ook de actieve aandacht voor ecologische duurzaamheid niet alleen aankunnen. Tenslotte komt in grote lijnen de toekomst in beeld, zoals wordt beschreven in de Bijbel. Want ook daar ligt onze motivatie: we hebben geen hopeloos einde, maar naar een eindeloze hoop. De motivatie om ecologische duurzaamheid na te streven, begint met rustig bezinnen. Waar komt de ecologisch duurzame opdracht vandaan? Waar komt onze hulp vandaan? Waar komt ons zicht op een hoopvolle toekomst vandaan?

In Genesis 1 lezen we dat God de hemel (in dit geval in de betekenis van het heelal) en de aarde heeft geschapen in zes dagen. Dit wordt regelmatig herhaald door heel de Bijbel heen. Daarna creëerde Hij één dag rust in de scheppingsweek. Dit ritme, net als het ritme van de seizoenen, bleef en blijft zich herhalen tot God een nieuwe hemel en aarde creëert. Ook al is die zaterdagse rustdag voor christenen in de loop van de eerste eeuw na Christus verplaatst naar de zondag, de opstandingsdag van Jezus Christus, de week met een rustdag en zes dagen werken is gebleven. Na experimenten van tien dagen werken en één dag rust, langere tijden achtereen werken en verder onderzoek naar de ideale verhouding werk-rust, bleek steeds opnieuw dat het ritme “zes-dagen-werken-en-één-dag-rust”, de meest ideale verhouding was om werk vol te kunnen houden. Hoe druk of belangrijk werk ook kan zijn, die ene rustdag in de week om te herademmen, te bezinnen (ook in en met de kerk), te re-creëren en uit te rusten, is gewoonweg nodig.

Net zoals voor de allereerste mensen op aarde hun eerste volle dag op aarde een rustdag was, mag de zondag als eerste dag van de week ook voor ons een rust- en bezinningsdag zijn. Om vanuit die rust ons werk, onze opdrachten en onze taken te kunnen en mogen doen. Over duurzaamheid gesproken...

We lezen in de Bijbel dat in het begin de mens zo leefde in totale verbondenheid en volkomen harmonie met God, met elkaar en met de natuur om zich heen:

Genesis 1 – Voor God is de schepping maakbaar

26 En God zei: Laten Wij mensen maken naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis; en laten zij heersen over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht, over het vee, over heel de aarde en over al de kruipende dieren die over de aarde kruipen!

27. En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen.

28. En God zegende hen en God zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht en over al de dieren die over de aarde kruipen!

29. En God zei: Zie Ik geef u al het zaaddragende gewas dat op heel de aarde is, en alle bomen waaraan zaaddragende boomvruchten zijn; dat zal u tot voedsel dienen.

30. Maar aan al de dieren van de aarde, aan alle vogels in de lucht en aan al wat over de aarde kruipt, waarin leven is, heb Ik al het groene gewas tot voedsel gegeven. En het was zo.

31. En God zag al wat Hij gemaakt had, en zie, het was zeer goed. Toen was het avond geweest en het was morgen geweest: de zesde dag. – Genesis 1: 26-31 HSV

Hier krijgen de eerste mensen een aantal geboden, taken en opdrachten mee als “ambassadeurs van God op aarde”, namelijk:

- Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde. Dat lijkt tegenwoordig een weinig duurzaam gebod met inmiddels meer dan acht miljard mensen op aarde. Toch voorspellen de dalende vruchtbaarheidscijfers in vele landen verspreid over deze wereldbol, dat over enkele decennia het totaal aantal mensen op aarde zal dalen. Als alle mensen ter wereld schouder aan schouder zouden worden gezet, beslaat dit ongeveer een gemiddelde provincie in Nederland. Het landoppervlak om te wonen lijkt daarom niet het probleem. De gezamenlijke waterwinning, de voedselproductie en de verdeling daarvan, blijkt wel een probleem. We hebben de verantwoordelijkheid, innovatieve technologische skills en hulpbronnen gekregen om het gebed “Geef ons heden ons dagelijks brood” zagezegd elke dag tot een verhoord gebed te mogen brengen. Dat dit toch problematisch is, ligt niet in God; Hij voorziet in voldoende voedsel, water en materialen voor kleding en onderdak alsook voldoende

energiebronnen. Maar telkens weer gooit de zonde roet in het eten, doorgaans terug te brengen tot egoïsme en dan meestal op het gebied van geld, seks en/of macht. Dat alles laat onverlet dat de oorspronkelijke opdracht blijft staan om de aarde te vervullen door vruchtbaar en talrijk te worden.

- Dit zegt overigens niets tot weinig over het antwoord op de vraag of het wel of niet verantwoord is in bepaalde gebieden of landen het geboortecijfer naar beneden te brengen door (al dan niet tijdelijk) het gebruik van anticonceptiemiddelen te stimuleren. Dat is weer een heel andere discussie.
- Onderwerp haar, en heers over de dieren, dat is inclusief de slang. In Genesis 2 wordt de slang geïdentificeerd als het gepersonifieerde duivelse kwaad. De mensen worden opgeroepen om alle soorten dieren, maar ook het kwaad, de baas te blijven. Erover te regeren, namens God. Het te overwinnen. Allemaal mogelijke vertalingen. Tegelijk ook woorden die tegenwoordig “te heerserig” over kunnen komen. Maar precies zo in de Bijbel terecht gekomen, vanwege met name die kruipende slang.
- Zaaddragende gewassen en vruchten van bomen en struiken vormen het vegetarische voedsel voor de mensen. Al het andere groen is voor de dieren om te eten. Pas later in Genesis 9, als God via Noach een verbond sluit met de mensheid, krijgen de mensen toestemming om ook vlees te eten.

Genesis 9: verbond, verbondenheid, relatie

Na de wereldwijde vloed, sluit God met Noach en zijn familie een verbond, met een teken dat heenwijst naar dit verbond en Gods trouw: de zevenkleurige regenboog. Om verbondenheid duurzaam te maken, zijn taken en afspraken nodig. Anders, op een meer Bijbelse manier, gezegd: geboden en verboden. Zo lezen we in Genesis 9: *1 Toen zegende God Noach en zijn zonen en Hij zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk en vervul de aarde!*

2. Vrees en schrik voor u zal er zijn bij alle dieren van de aarde en bij alle vogels in de lucht, bij alles wat over de aardbodem kruipt en bij alle vissen in de zee; zij zijn in uw hand gegeven.

3. Alles wat zich beweegt, waarin leven is, zal u tot voedsel dienen; Ik heb het u allemaal gegeven, evenals het groene gewas.

4. Maar vlees met zijn leven, zijn bloed, er nog in mag u niet eten.

5. Voorzeker, Ik zal vergelding eisen voor uw bloed, voor uw levens. Van de hand van alle dieren zal Ik vergelding eisen; ook van de hand van de mens, van de hand van ieders broeder, zal Ik vergelding eisen voor het leven van de mens.

6. Vergiet iemand het bloed van de mens, door de mens zal diens bloed vergoten worden; want naar het beeld van God heeft Hij de mens gemaakt.

7. Wat u betreft, wees vruchtbaar en word talrijk; breid u overvloedig uit op de aarde, en word talrijk daarop.

8. En God zei tegen Noach en zijn zonen met hem:

9. En Ik, zie, Ik maak Mijn verbond met u, met uw nageslacht na u,

10. en met alle levende wezens die bij u zijn: de vogels, het vee en alle dieren van de aarde met u; van alles wat uit de ark is gegaan, tot alle dieren van de aarde toe.

11. Ik maak Mijn verbond met u, dat niet meer alle vlees door het water van een vloed zal worden uitgeroeid, en dat er geen vloed meer zal zijn om de aarde te gronde te richten.

12. En God zei: Dit is het teken van het verbond dat Ik geef tussen Mij en u, en alle levende wezens die bij u zijn, alle generaties door tot in eeuwigheid:

13. Mijn boog heb Ik in de wolken gegeven; die zal dienen als teken van het verbond tussen Mij en de aarde.

14. Het zal gebeuren, als Ik wolken boven de aarde breng en de boog in de wolken gezien wordt,

15. dat Ik aan Mijn verbond zal denken, dat er is tussen Mij en u en alle levende wezens van alle vlees. Het water zal niet meer tot een vloed worden om alle vlees te gronde te richten.

16. Als deze boog in de wolken is, zal Ik hem zien, en denken aan het eeuwig verbond tussen God en alle levende wezens van alle vlees dat op de aarde is.

17. God zei dus tegen Noach: Dit is het teken van het verbond dat Ik gemaakt heb tussen Mij en alle vlees dat op de aarde is. – Genesis 9: 1-17 HSV

Voor alle duidelijkheid: met het vlees dat in vers 11, 15, 16 en 17 ter sprake komt, namelijk alle levende wezens met een tastbaar lichaam, wordt iets anders bedoeld dan het vlees dat in vers 4 wordt genoemd. In vers 4 en indirect in vers 3 daarvoor, gaat het over eetbaar vlees van dieren. Rauw en nog warm vlees, zeg maar direct uit het gedode dier, is niet eetbaar. Kannibalisme of het actief doden van een mens om een andere reden door mens of dier, wordt ten strengste verboden in vers 5 en 6. Het

leven van een mens is bij God altijd het beschermen waardig, vanwege Zijn beeld dat in een mens weerspiegeld wordt. Daar wordt geen leeftijdsgrens bij gegeven en geldt dus ook voor stokoude mensen of nog niet geboren mensjes.

Opvallend is dat God Zijn verbond sluit – Zich verbond-en weet – niet alleen met de mensen, maar ook met alle dieren (vers 9 en 10). Hoewel het woord “relatie” niet als zodanig voorkomt in de Bijbel en “verbond” ook niet precies hetzelfde is als “relatie”, draait het in de hele Bijbel wel om Gods relatie met mensen, de relatie tussen mensen onderling en de relatie tot de hele schepping. Zonder relatie geen leven. Zonder relatie geen liefde. Dan kwijnt een mens weg. Zonder relatie sterft een mens van eenzaamheid.

De opdracht uit Genesis 1: 28 “Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde” wordt in Genesis 9 vers 1 vrijwel letterlijk herhaald en nog eens onderstreept in vers 7. Logisch ook wel, omdat de meeste mensen waren verdrongen. Maar nergens in de Bijbel staat dat dit gebod in latere tijd wordt opgeheven.

Veganistisch of vegetarisch is duurzamer!?

Sommige veganistische of vegetarische christenen zien de toestemming die de Heere God geeft in vers 3 om ook dieren te mogen eten, meer als een soort voorzegging. Zo zal het (helaas) gaan. En niet: zo moet het gaan. En dat het nog steeds de bedoeling is dat mensen vegetariër blijven, zoals het van oorsprong was.

Dat de meeste dieren verschrikt raken voor de mens, omdat de mens een potentiële bedreiging is geworden die dieren doodt, is logisch en volgens sommige veganistische of vegetarische christenen niet goed te praten. Uiteraard wordt een dier ook schrikachtig als erop gejaagd wordt bijvoorbeeld. Maar dat laat onverlet dat in vers 3 God toestemming geeft om vlees te eten. Het is nog eerder een gebod dan een voorzegging.

Of we met mate vlees moeten eten, sowieso met mate moeten eten, beter allemaal vegetariër kunnen worden in de huidige tijd en goed voor dieren moeten zorgen, zijn dan weer andere vragen. Matigheid in de zin van alles met mate gebruiken is in ieder geval een principe dat direct te herleiden is tot de Bijbel. En dierenwelzijn is zonder meer te herleiden tot de opdracht om de aarde te bewerken en te bewaren. Over dit laatste dadelijk meer.

Het gaat in Genesis 9 om het verbond dat God met mens en dier sluit, waarbij God bepaald niet

verbiedt om vlees te eten en zogezegd het menu voor de mens uitbreidt. Mogelijk omdat het klimaat op dat moment drastisch is veranderd en de mensen op dat moment aanvullende voedingsbronnen en voedingsstoffen nodig hebben. Zo kan een veganist heden ten dage in het rijke Westen goed opletten of hij of zij voldoende eiwit, ijzer, vitamine B1, vitamine B2, vitamine B12 en calcium binnenkrijgt. Maar dat geldt niet voor het grootste deel van de wereldbevolking die nu leeft en ooit geleefd heeft. Als iedereen op aarde veganist zou worden, blijft er gegarandeerd meer plantaardig voedsel over om de mensheid dagelijks van voldoende voedsel te voorzien, maar is de kans groot dat door tekorten van genoemde vitamines en mineralen er nog steeds onnodig veel mensen in met name ontwikkelingslanden overlijden door in dat geval het te eenzijdige menu van alledag. Tegelijk - en dat zit er misschien een beetje tussenin - kan gezegd worden dat na de zondvloed de Heere God het eten van vlees als een concessie toestaat aan de mens, terwijl het paradijselijke ideaal terug te vinden is in de eerste twee hoofdstukken van Genesis. Laat dit in ieder geval maar geen punt worden waarop christenen principieel tegenover elkaar komen te staan.

Genesis 2

In Genesis 2 vinden we een nadere invulling van het leven van de eerste mensen, doordat zij aan hun taken konden beginnen in een afgebakend stukje aarde ergens in het Midden-Oosten, namelijk de Hof van Eden, destijds liggend in het centrum van het aardoppervlak:

Genesis 2:15 De HEERE God nam de mens, en zette hem in de hof van Eden om die te bewerken en te onderhouden.

16. En de HEERE God gebod de mens: Van alle bomen van de hof mag u vrij eten,

17. maar van de boom van de kennis van goed en kwaad, daarvan mag u niet eten, want op de dag dat u daarvan eet, zult u zeker sterven.

18. Ook zei de HEERE God: Het is niet goed dat de mens alleen is; Ik zal een hulp voor hem maken als iemand tegenover hem.

19. De HEERE God vormde uit de aardbodem alle dieren van het veld en alle vogels in de lucht, en bracht die bij Adam om te zien hoe hij ze noemen zou; en zoals Adam elk levend wezen noemen zou, zo zou zijn naam zijn.

20. Zo gaf Adam namen aan al het vee en aan de vogels in de lucht en aan alle dieren van het veld;

maar voor de mens vond hij geen hulp als iemand tegenover hem.

21. Toen liet de HEERE God een diepe slaap op Adam vallen, zodat hij in slaap viel; en Hij nam een van zijn ribben en sloot de plaats ervan toe met vlees.

22. En de HEERE God bouwde de rib die Hij uit Adam genomen had, tot een vrouw en Hij bracht haar bij Adam.

23. Toen zei Adam: Deze is ditmaal been van mijn beenderen, en vlees van mijn vlees!

Deze zal mannin genoemd worden, want uit de man is zij genomen.

24. Daarom zal een man zijn vader en zijn moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten; en zij zullen tot één vlees zijn. – Genesis 2: 16-24 HSV

De mens krijgt hier, om te starten met de uitvoering van de taken, de opdracht om de tuin te bewerken (er in te werken, dienstbaar te zijn, het bij elkaar te houden, ermee verbonden te zijn) en te bewaren (te onderhouden, te behouden, erop toezien, te beschermen, ervoor te zorgen). Tussen haakjes enige alternatieve betekenissen van het Hebreeuwse grondwoord.

Verder krijgt de mens voortdurend de keuze voorgehouden in de vorm van “de boom des levens” aan de ene kant en “de boom van de kennis van goed en kwaad” aan de andere kant. De achterliggende vraag is: “Blijf je van Mij houden, zoals Ik van jou, blijf je Mij gehoorzaam en wil je van Mij afhankelijk blijven als de Schepper van hemel en aarde?” Want zonder verkiezende liefde is er geen leven. Zonder verkiezende liefde is het geen leven.

Genesis 3 – Grensoverschrijdend gedrag vanuit grensoverschrijdende gedachten

En dan volgt Genesis 3. Zonder er een hele Bijbelstudie van te maken – want er zijn hele bibliotheken over Genesis 1 t/m 3 vol geschreven – is de motivatie om een christelijke Groene School te worden afhankelijk van het zicht op de Bijbel en dan met name de eerste hoofdstukken. Ook Genesis 3. De eerste mensen kozen er samen voor om van God los (godeloos dus) te leven; wilden los van God autonome beslissingen nemen. Als God zelf wilden ze zijn, omdat Hij misschien wel niet zo te vertrouwen was als Hij Zich deed voorkomen. Althans, de duivelse slang had gezegd dat dat zo was, en die geloofden ze. Door te kiezen voor het eten van de vrucht van de boom van kennis van goed en kwaad, kwamen ze ook inderdaad niet alleen in aanraking met het goede, maar ook het kwade. Ze hielden zich bewust niet aan het Woord

van God en overtraden zijn gebod. Als gevolg van deze eerste zonde deed het kwaad overal in de schepping zijn intrede en doortrok alle facetten van het mens-zijn. De paradijselijke toestand werd verziekt. Zo zeer zelfs dat het (kunnen) zondigen de mens "in het bloed" ging zitten. De mensen gingen, zoals voorzeggd, uiteindelijk lichamelijk dood, hoewel het de bedoeling was dat zij eeuwig zouden leven. En per direct ging de mens geestelijk dood, omdat door de zonde rechtstreeks contact met God, die zondeloos is, niet meer mogelijk was. Zo leven in een degenererende wereld, bleek en blijkt tot op de dag van vandaag zo veel moeilijker dan leven in het paradijs. Het leven op aarde is zo moeilijk geworden, dat wij mensen het niet meer kunnen "recht-trekken". Toch belooft God, omdat Hij vanuit zijn liefde niet loslaat, in Genesis 3 al een uitweg, een oplossing, een verlossing, een Verlosser. Dit is Zijn Zoon Jezus Christus.

Genesis figuurlijk of letterlijk nemen?

Er is in Genesis 1 tot en met 3 geen woord Frans bij, want in het Hebreeuws is er eigenlijk geen enkele strijd om de tekst zelf van vrijzinnige tot behoudende christelijke kring. Het komt steeds weer neer op de vraag in hoeverre de inhoud letterlijk genomen dient te worden. En daar valt helaas de kerk (in de zin van alle christenen bij elkaar) theologisch gezien steeds meer uiteen in tweeën: het deel dat de Bijbel in principe figuurlijk neemt en het deel dat de Bijbel in principe letterlijk neemt. Dat bepaalt namelijk in hoge mate

- het Godsbeeld (Letterlijk: de Drie-Enige God die Zich openbaart in de schepping, maar vooral in Zijn Woord),
- het mensbeeld (Letterlijk: de mens als beeld van God, als ambassadeur van God op aarde, die tegelijk niet bij machte is zichzelf te redden, doordat de zonde de paradijselijke toestand heeft verziekt waardoor de mens geestelijk, psychisch en fysiek is "vervuild") en
- het wereldbeeld (Letterlijk: een door God geschapen wereld, die door de zonde en duivels kwaad voortdurend aan degeneratie onderhevig is, maar tegelijk is daar God die de wereld zo liefheeft, dat Hij zijn enige Zoon ervoor opgeofferd heeft om zo veel mogelijk – het liefst alle – mensen te kunnen redden, die uiteindelijk deel zullen hebben aan zijn Goddelijke vernieuwingsplan van hemel en aarde en daarmee aan Zijn Koninkrijk.)

Genot, geniet, genoten

Genieten en genot zijn een beetje "besmette woorden" geworden. Orthodoxe christenen gebruiken ze niet zo gauw als iets positiefs.

Genieten kan in de praktijk zo snel ontsporen. Het kan je gaan beheersen. Op het gebied van genotsmiddelen bijvoorbeeld. Want waarom heet dit eigenlijk zo?

Als we kijken naar synoniemen voor genieten, gaat dat in de richting van woorden als genoegen, bevredigend, blijdschap, heerlijkheid, plezier, tevredenheid, voldoening, vreugde, vrolijkheid, welbehagen, welgevallen, smaken, proeven, verlustigen, geneugte, verrukking, ontvangen. Veel van deze woorden, of een variant daarop, staan ook in de Bijbel. Veel van die woorden worden daar in verband gebracht met Gods goedheid, trouw en liefde.

En wat zo vaak geldt, geldt ook hier: genieten kan heel mooi en goed zijn, maar ook heel zondig en grensoverschrijdend. Het is maar net waar het genieten zich op richt.

Zo kan en mag er op *geestelijk gebied* genoten worden van Gods nabijheid, van vertrouwelijke omgang met Hem, van Zijn genade, Zijn liefde, Zijn zegeningen, etc., etc. Bijbels genieten ligt ook dicht tegen dankbaarheid en verwondering aan. God geeft in Zijn Zoon een oplossing voor al het zondige foute verslavende destructieve "genieten".

Op *psychisch, fysiek en materieel gebied*, kan en mag je genieten van de mensen, de natuur, de dingen om je heen, je bezit, je werk, je hobby's. Je mag genieten van eten, van drinken, van liefdevolle relaties, op seksueel gebied ook van je man of vrouw, genieten van je kinderen, je kleinkinderen, van gezondheid, van kleding, van je huis, van je vakantie. Je kunt ook genieten van delen met een ander, van wat je krijgt van een ander, van complimenten die je uitdeelt of krijgt.

Zo kan en mag je ook genieten van de natuur, van de zon, de regen, de sneeuw, van ijs, de zee, het strand, de duinen, de bergen, het bos of welk ecosysteem ook, een kastanjeboom, de kastanjes, je hond of welk ander dier dan ook, van het immens grote heelal, van voor het blote oog onzichtbaar DNA, etc., etc.

Het kan inderdaad allemaal snel ontsporen. In het klein en in het groot. Maar dat mag ons er niet van weerhouden om op een Bijbelse manier te genieten van het leven. Soms dwars door alle moeilijkheden heen kunnen kleine "genietmomentjes" juist tekenen van hoop worden. Je zou zelfs kunnen

zeggen dat de mens ook gemaakt is om samen te genieten van alles wat God geeft.

De Bijbel, God Zelf, roept ons wel op om in dit leven te genieten, maar wel met mate. Daar sluit de volgende bekende oneliner bij aan: Overal waar “te” voor staat, is niet goed voor je, behalve tevredenheid.

Soms is het ook best ingewikkeld. Je leert een kind dat het niet zomaar een tak van een boom mag rukken. Dat is zonde van die tak en van die boom. Maar als een hovenier een week later met een snoeischaar diezelfde tak afknijpt, kan dat een heel goede actie zijn. Uiteindelijk hebben we hier in het klein Gods mening, Gods Woord, Gods wijsheid nodig. Maar ook in het groot. Is het bijvoorbeeld wijs geld te delen met een corrupte regering van een arm land om milieuvervuiling in dat land op te lossen?

De Grote Opdracht & de Grote Groene Opdracht

Het valt op dat er in de Bijbel slechts een paar hoofdstukken expliciet over de schepping gaan en het grootste deel gevuld is met Gods voortschrijdende openbaring van Zijn verlossingsplan, om de mensen te verlossen van zonde en schuld. Dit plan is volbracht doordat Zijn Zoon Jezus de zonde en schuld op Zich heeft genomen en Zichzelf heeft opgeofferd om de mensheid te kunnen redden. Het voert te ver op deze plek daar dieper op in te gaan, maar alleen al deze verhouding schepping - verlossing geeft aan waar, wat de Heere God betreft, de meeste aandacht naar uit zou moeten gaan: het eeuwig behouden van mensen. De volgelingen van Jezus krijgen de opdracht (“de Grote Opdracht”) om dat evangelie wereldwijd bekend te maken, omdat dit volgens Jezus de enige manier is om deze aarde en de mensen die daarop leven van de ondergang te redden.

Eén van de eerste opdrachten aan de mens, nl. om de aarde te bewerken en te bewaren, zouden we tegenwoordig “de Grote Groene Opdracht” kunnen noemen. Christenen zouden wat dat betreft wel wat meer voorop mogen lopen als het gaat om milieubescherming, duurzaamheid en behoud van biodiversiteit. Christenen en christelijke gemeenten en ook christelijke scholen die de Bijbel in principe letterlijk nemen, lijken zich meestal in de achterhoede te nestelen als het gaat om de Grote Groene Opdracht. Daar kunnen allerlei redenen voor zijn. Eén van de redenen is dat het Godsbeeld, het mensbeeld en het wereldbeeld van veel milieubewegingen die zich nu meestal in de

voorhoede begeven op het gebied van duurzaamheid, regelmatig haaks staan op de overtuiging van deze christenen. Dat kan zo zijn, maar dan is het zaak om die Grote Groene Opdracht juist op te pakken vanuit de eigen overtuiging, waarbij uiteindelijk de praktische uitwerking in activiteiten best gezamenlijk kan worden uitgevoerd. Waarom zou een christelijke school in die zin niet aan kunnen sluiten bij “warme-truien-dag” of “nationale opschoondag” vanuit de eigen levensovertuiging? Tegelijk zal een christelijke school soms bewust niet meedoen aan andere activiteiten, omdat de motivatie voor deze activiteiten te veel op de voorgrond staat en te veel indruist tegen de eigen levensovertuiging. Maar dat zal dan ook meestal op het gebied van sociale duurzaamheid (“people”) en economische duurzaamheid (“profit”) liggen en daar gaat, door de keuzes die gemaakt zijn in het kader van de Groene School, toch al niet de meeste aandacht naar uit. (Zie het hoofdstuk: “De drie kanten van duurzaamheid”)

Jezus in het Nieuwe Testament over groen gedrag

Het is opvallend dat Jezus het in het N.T. niet ergens de opdracht herhaalt om de aarde te bewerken en te bewaren. Er is slechts een enkele verwijzing naar de schepping, maar dan in een heel andere context (Markus 10: 6-8 of de vergelijkbare tekst in Mattheüs 19). Deze teksten vormen overigens voor christenen wel de “shortcut” naar de uitkomst van de discussie over schepping of evolutie. Als Degene zegt, die als enige tijdens de discussie in Markus 10 Zelf bij de schepping aanwezig is geweest, dat God de mens vanaf het begin van de schepping mannelijk en vrouwelijk heeft gemaakt, dan is dat bijna vergelijkbaar met Zijn uitspraak dat Hij de weg, de waarheid en het leven is. In beide gevallen dwingt dat ieder mens tot de geloofskeuze over de Persoon Jezus Christus: Hij is een leugenaar, een (on)gevaarlijke gek of Hij spreekt de waarheid. Orthodoxe christenen geloven dat Hij niet alleen de waarheid spreekt, maar de Waarheid in hoogst eigen persoon is.

Tegenwoordig wordt in de theologie regelmatig het argument gebruikt: “Als Jezus het er niet over heeft, is het blijkbaar te onbelangrijk om het er over te hebben. Waarom zouden mensen zich er dan wel druk over moeten maken?” Maar dat is hetzelfde als een receptenboek waar op de voorkant de woorden “suikervrije recepten” staat en in de inleiding één keer kort staat dat toegevoegde geraffineerde suikers slecht zijn voor je gezondheid,

maar verder in het hele boek het woord suiker niet meer voorkomt. Geldt dan dat het blijkbaar niet van belang is of er wel of geen suiker wordt gebruikt in de recepten, omdat het woord suiker niet één keer genoemd wordt in de recepten?

Jezus zegt in Mattheüs 15: 19 en 20a: “Want uit het hart komen voort kwaadaardige overwegingen, alle moord, overspel, ontucht, diefstal, valse getuigenissen, lasteringen. Deze dingen zijn het die de mens verontreinigen”. Daarom gaat er zo veel mis in de wereld dichtbij en veraf! Dat is een heftige en scherpe diagnose, maar het is Gods bedoeling dat dit bij ons mensen leidt tot de overtuiging dat we hiervan verlost moeten worden. Want al deze zonden beginnen dus in ons hart en zijn – in de context van heel Gods Woord – altijd alleen in ons eigen belang, of we denken zelf dat we er ons prettig dan wel gelukkig bij zullen voelen, of we doen het om wraakgevoelens kwijt te raken, of om er zelf beter uit te komen of beter van te worden, ook al is dit ten koste van anderen. Dat zijn op het moment van zondigen doorgaans tenminste de diverse onderliggende motivaties. Retorische vraag: zou het niet bewerken en bewaren van de aarde, maar de aarde zo veel mogelijk uitbuiten in ons eigen belang desnoods ten koste van anderen, niet vallen onder de door Jezus genoemde “kwaadaardige overwegingen” die ontspruiten in ons hart? Ook dat is zonde. Iets anders gezegd in de context van de Grote Groene Opdracht: dat is zonde van de aarde.

Beter nieuw dan oplappen

Het is er de Heere God om te doen dat de oorzaak van de ellende op aarde wordt aangepakt, nl. ons hart. “Dan zal Ik u een nieuw hart geven en een nieuwe geest in uw binnenste geven. Ik zal het hart van steen uit uw lichaam wegnemen en u een hart van vlees geven”, zegt God in Ezechiël 36: 26. Geen renovatie, geen oplappen, geen herstelwerkzaamheden. Een volledig nieuw hart en ook een nieuwe geest, namelijk de inwoning van Gods Heilige Geest. Pas dan zijn we samen werkelijk duurzaam in staat om de dingen uit dankbaarheid voor Gods verlossing “goed te doen”, zoals bijvoorbeeld de aarde te bewerken en te bewaren. Maar ook bij het wandelen op de weg van de dankbaarheid (“onze dankbaarheid” na “onze verlossing” aldus de Heidelbergse Catechismus) zullen we, als het goed is, steeds terugvallen op de kracht en de leiding van Gods Heilige Geest. De uitvoering van de Grote Groene Opdracht in eigen kracht en vanuit eigen wijsheid, is op voorhand

gedoemd te mislukken. Dat houden wij mensen los van God niet vol. Wij mensen overzien domweg niet alles. Waarom dan niet steeds te rade bij Degene die wel alles overziet en Zijn kracht wil geven?

Deze vernieuwing van een mens is vergelijkbaar met de toekomst van deze aarde. Uiteindelijk door de mens te geruïneerd om op te lappen. Daarom gaat uiteindelijk de Heere God deze aarde tot op de elementen uit elkaar halen en een nieuwe hemel en aarde creëren.

Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde

Christenen die de Bijbel in principe letterlijk nemen, geloven dat de Heere God in de Bijbel heeft voorgezegd dat, nadat een groot deel van de mensheid de schepping door de zonde (m.n. door totale ontsporing op het gebied van geld, seks en macht) de aarde en alles wat er op leeft op het randje van de afgrond heeft gebracht, de Heere Jezus voor de tweede keer komt om korte metten te maken met de zonde en al het kwaad in deze wereld, om vervolgens Zijn vrede rijk te stichten. Uiteindelijk loopt dit uit op een nieuwe hemel en een nieuwe aarde:

1 En ik zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, want de eerste hemel en de eerste aarde waren voorbijgegaan. En de zee was er niet meer.

2. En ik, Johannes, zag de heilige stad, het nieuwe Jeruzalem, neerdalen van God uit de hemel, gereedgemaakt als een bruid die voor haar man sierlijk gemaakt is.

3. En ik hoorde een luide stem uit de hemel zeggen: Zie, de tent van God is bij de mensen en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen Zijn volk zijn, en God Zelf zal bij hen zijn en hun God zijn.

4. En God zal alle tranen van hun ogen afwissen, en de dood zal er niet meer zijn; ook geen rouw, jammerklacht of moeite zal er meer zijn. Want de eerste dingen zijn voorbijgegaan.

5. En Hij Die op de troon zit, zei: Zie, Ik maak alle dingen nieuw. En Hij zei tegen mij: Schrijf, want deze woorden zijn waarachtig en betrouwbaar. – Openbaring 21: 1-5 HSV

Het heilsfeit dat zich nog in de toekomst gaat ontvouwen, namelijk dat God een nieuwe hemel en een nieuwe aarde creëert, ontslaat christenen ondertussen zeker niet van welke door God gegeven taak, gebod of opdracht dan ook! Zolang dit maar, zoals eerder aangehaald, onder leiding van en in de kracht van Gods Heilige Geest gebeurt en vanuit “onze dankbaarheid”.

“Wat is” en “wat nog niet is”

Aan de ene kant is de Heere Jezus al eens naar de aarde gekomen om als “zondebok” de toegang tot God de Vader (“tot de troon van genade”), die sinds Genesis 3 nog maar sporadisch open was gegaan, definitief te openen voor een ieder die gelooft. Aan de andere kant komt de Heere Jezus nog eens terug naar de aarde om Zijn vrede rijk te stichten. Het is dit Koninkrijk, waarvan Hij aan de ene kant heeft gezegd dat het er al is (overal daar waar mensen in Hem geloven), maar aan de andere kant leerde Hij de mensen bidden “Uw Koninkrijk kome”. Het is er nog niet. Het moet nog gaan doorbreken. Aan de ene kant is er nog steeds veel moois aan biodiversiteit te genieten. Aan de andere kant is “survival of the fittest” en “eten of gegeten worden” een rauwe werkelijkheid in de natuur (geworden). Net als de uitbuiting en vervuiling van die natuur. Toch is het ook heden ten dage mogelijk volgens de Bijbel om de Creator te ontdekken achter Zijn creatie. Zelfs achter een ruïne kunnen hele knappe en kundige architecten en bouwlieden worden ontdekt. De Bijbel zegt dat “heel de schepping gezamenlijk zucht en gezamenlijk in barensood verkeert tot nu toe.” Alles wat misgaat, drukt niet alleen op mensen, maar op de totale schepping. De schepping is in verval; degenereert. Toch kan dwars daar doorheen, door je juist regelmatig in die natuur te begeven (ervan te genieten, te ontdekken, te onderzoeken, je erin verdiepen), de Schepper, de Architect en de Bouwmeester worden ontdekt. De Schepper die Zijn schepping nooit loslaat en bereidt is om die schepping totaal te vernieuwen, juist op het moment als er voor mensen geen houden meer aan is.

Samenzweringstheorie of bemoediging?

Dit eeuwenoude geloof in Gods Woord, dat Hij in Zijn Zoon Jezus terugkeert naar de aarde om alles weer goed te maken, omdat de mensheid er steeds meer “een potje van maakt”, wordt tegenwoordig meer en meer bestempeld als conspiracytheory. De kerk belijdt echter al eeuwen tot op de huidige dag in haar oudste belijdenis (dit is de Apostolische Geloofsblijdenis) met betrekking tot Jezus onder andere: “ten derde dage wederom opgestaan van de doden; opgevaren ten hemel, zittende ter rechterhand Gods, des almachtigen Vaders; vanwaar Hij komen zal om te oordelen de levenden en de doden.” Het is begrijpelijk dat met name Westerse mensen die warm lopen voor duurzaamheid en ervan overtuigd zijn dat de mens in staat is om de aarde te redden voor de komende

generaties, het niet helpend vinden als er mensen van overtuigd zijn dat de mensheid niet in staat is om de aarde te redden. Zelfs nog niet in staat is om zichzelf te redden. En dat daar een Redder, een Verlosser voor nodig is.

Tegelijk kan dit ook zo bemoedigend werken. Het loopt God niet uit de hand. Hij heeft nu nog geduld met mensen, omdat Hij niet wil dat er iemand verloren gaat. Dat geduld gaat heel ver. Ondertussen is er door toedoen van mensen toenemende ellende in deze wereld. Hoeveel mensen op deze aarde hebben recent, maar ook in het verre verleden, al niet uitgeschreeuwd in diepe ellende: “Waarom?” of “Hoe lang moet dit nog duren?” of “God, wanneer grijpt U eens in?” of “God, U lijkt wel afwezig”. Maar de Heere God laat het er niet bij zitten. Mensen die andere mensen en deze aarde bewust veel kwaad berokkenen, komen er niet gemakkelijk van af en komen er niet mee weg. Tegelijk is het zo dat van mensen die tot erkenning komen dat ze van nature zondig zijn en zichzelf niet kunnen redden, laat staan de aarde, hun schuld wordt kwijtgescholden door God. Zij worden voor eeuwig aangenomen tot kind van God. Dat is niet samen-zweren, maar samen geloven in God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, die de echte duurzame oplossing van alle problemen aanreikt.

En intussen?

Intussen mogen we:

1. leven in **verbondenheid** met onze Schepper, met elkaar en met de natuur.
2. onszelf inzetten voor **liefdebetoon** richting mensen (waaronder geduldig samenwerken en samenleven) en richting de hele aarde (we kweken liefde voor de natuur).
3. vanuit **verantwoordelijkheid** de aarde bewerken en bewaren.
4. (leren) **genieten** van de schepping met alle aanwezige biodiversiteit, verwondert raken over hoe alles in elkaar zit en met elkaar samenhangt, en de Schepper daarbij alle eer geven.